

**Dikshaurjit International Interdisciplinary
Online Research Journal, Latur**

VOLUME -1.

ISSU-3

16 APRIL 2026

Chief Editor -Mr. Balasaheb C Singekar

Co Chief Editor -Dr. Shaikh Aref

Address

**Khadgaon Rd, Sambhaji Nagar,
Near Smt. Sushiladevi Deshmukh
Senior College, Latur,
Maharashtra 413512, India.**

9890408998, 8329

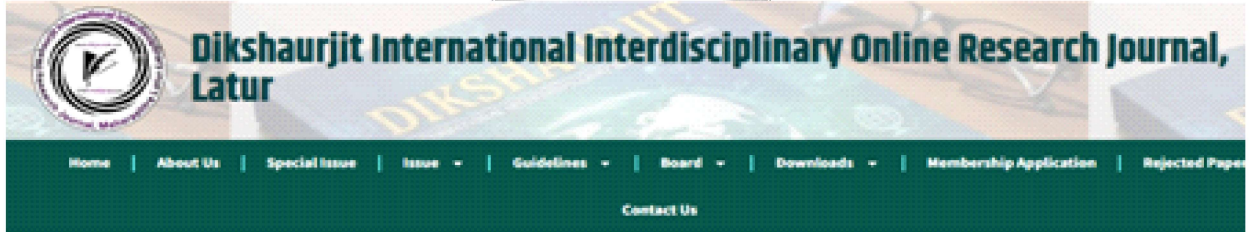
Email ID : diirjournal@gmail.com

Website : <https://www.diirjournal.com>

Dikshaurjit International Interdisciplinary Online Research Journal, Latur (DIIRJL)

-BOARD-

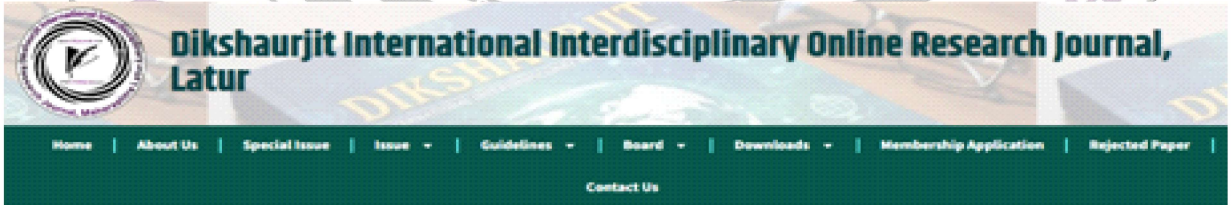

Chief Editor

Chief Editor
Mr. Kamble Balu Chandrakant

Chief Editor
Mr. Kamble Balu Chandrakant
Ass.teacher,
Shri Shivaji High School,latur

Co Chief Editor

Dr. Shaikh Aref
Assistant Professor (English)
G. K. Joshi (Night) Commerce College, Latur

CO/ Chief Editor
Dr. Shaikh Aref
Assistant Professor (English)
G. K. Joshi (Night) Commerce College,
Latur

Dikshaurjit International Interdisciplinary Online
Research Journal, Latur (DIIRJL)

-Editorial BOARD-

Name: Dr. Aref P. Shaikh

Assistant Professor | Ph.D., M.A. [English], B.Ed.

Contact: +91 989-036-1418

E-mail: shaikhrf04@gmail.com

Weblink : <https://gkjoshinightcollegelatur.org/staff-profile/>

Name: Dr. Sujata N. Chavan

I/C Principal | Ph.D., M.com, M.A. [Eco.], D.S.M.

Contact: +91 983-441-1035

E-mail: principalgkj@gmail.com

Weblink : <https://gkjoshinightcollegelatur.org/staff-profile/>

Name: DR. UJWALA BALID

Principal – Azad Senior collge, Ausa

Contact: +917350849222

E-mail: balidujwala@gmail.com

Weblink : <https://www.azadbedcollegeausa.com/faculty/>

-Editorial BOARD-

Name: Dr. Faruk Tamboli

Assistant Professor

Dept Of Marathi

Sharadchandra Mahavidyalaya Shiradhon Maharashtra

Contact: 9730881400 / 7385491400.

E-mail: farukt371@gmail.com.

Weblink : <https://www.shms.ac.in/faculty-details/>

Name: Dr. Pramod Gyandev Shinde

Associate Professor, Political Science

Dayanand College of Law, Latur

E-mail: pgshinde26@gmail.com

Contact: +91 98232 89780

Weblink : <https://dayanandlaw.org/faculty/>

-Editorial BOARD-

Associate Professor Dr. Sanya Kenaphoom

Academic Position: Associate Professor (Public Administration)

Executive Position

1. Director of Research and Development Institute, Rajabhat Mahasarakham University, Thailand

Thailand

2. Director of Public Administration Program, Faculty of Political Science and Public Administration, Rajabhat Mahasarakham University, Thailand

Organization: Faculty of Political Science and Public Administration, Rajabhat Mahasarakham University, Thailand 44000, E-mail: zumsa_17@hotmail.com

Weblink <https://rmu-th.academia.edu/AssociateProfessorDrSanyaKenaphoom/CurriculumVitae>

John W. Creswell, PhD

PhD 1974 University of Iowa

College leadership and Sociology

MA 1972 University of Iowa

Student Affairs and Counseling

BA 1967 Muskingum College

History and Political Science

Weblink : <https://www.johnwreswell.com/bio>

Dikshaurjit International Interdisciplinary Online
Research Journal, Latur (DIIRJL)

- REGIONAL BOARD-

Dr. Rajesh Keshavrao Yadav

Principal

Dyanjyoti College Bachelor Of Education, soigaon Ta-
Soigaon

Dist-chhatrapati Sambhaji Nagar. Maharashtra.

Dr. A.K. Shaikh

Principal

Signet Public School Mumbai

Dr. Shaikh Aref

Assistant Professor (English)

G.k. Joshi (Night) Commerce College, Latur

Shri. Sachin Bhagwat Surwase

Assistant Professor

Azad Senior College, Aus

Dr. Balid Ujwala Shimon

Principal

Hindustani Education Society's

Azad Senior College, AUSA

INDEX

Sr. No.	Author Name	Research Paper / Article Name	Page No
01	श्रीमती सोनाली गायकवाड	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे शैक्षणिक विचार	08-10
02	श्री.सतिश वानखेडे	महात्मा ज्योतिराव फुले यांची शैक्षणिक संकल्पना	11-12
03	श्री.अमित काळे	Relevance of Mahatma Jyotirao Phule's Educational Philosophy in Present Time	13-14
04	प्रा.श्रीमती.सुकन्या पांचाळ	सोशल मीडियाचा शिक्षणावर होणारा परिणामकारकतेचा अभ्यास	15-16
05	श्री.सोपानराव कांबळे	मानसिक ताणतणावाचे निराकरण: एक अभ्यास	17-18
06	श्री.प्रा.अविनाश पुरी	सांख्यशास्त्र आणि शिक्षण यांचा तुलनात्मक अभ्यास	19-20
07	श्रीमती मंजुषा तीवारी	वनांच्या शाखा/प्रकारांचा अभ्यास	21-22
08	श्री. आविनाश लोखंडे	भूगोल विषयात नकाशा वाचन करताना येणाऱ्या अडचणींचा अभ्यास	23-24
09	श्री. मोहन राठोड	प्रेमचंद की कहानियों में ग्रामीण जीवन	25-26

Dikshaurjit International Interdisciplinary Online Research Journal, Latur (DIIRJL)

Add.:Khadgaon Rd,Sambhaji Nagar,Near Smt.SushiladeviDeshmukh Senior College, LaturLatur, Maharashtra 413512, India.
Phone:9890408998, 8329647660Email ID: diirjournal@gmail.comWebsite:https://www.diirjournal.com

**श्रीमती सोनाली गायकवाड
अभिनव अध्यापक महाविद्यालय,पुणे**

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे शैक्षणिक विचार

सारांश

डॉ.भीमराव रामजी आंबेडकर हे भारतीय समाजातील सबलीकरणाचे प्रणेते आणि आधुनिक भारतातील समाजविचारांचे शिल्पकार होते. त्यांच्या शैक्षणिक विचारांचा पाया समानता, स्वातंत्र्य आणि बंधुता या मूलभूत मूल्यांवर आधारित होता. शिक्षण हे सामाजिक, आर्थिक व राजकीय स्वातंत्र्याचे प्रभावी साधन आहे, या भूमिकेवर ते ठाम होते. या लेखात डॉ. आंबेडकरांच्या शैक्षणिक तत्त्वज्ञानाचे सामाजिक दृष्टिकोनातून विश्लेषण केले असून आधुनिक शिक्षणव्यवस्थेसाठी त्यांचे विचार किती उपयुक्त आहेत, हे स्पष्ट करण्यात आले आहे.

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या शैक्षणिक विचारांचा मुख्य गाभा म्हणजे शिक्षण हे वैयक्तिक प्रगतीचे साधन नसून सामाजिक परिवर्तनाचे शस्त्र आहे. त्यांनी शिक्षणाला अज्ञान, अंधश्रद्धा आणि शोषणाविरुद्ध लढण्याचे प्रभावी माध्यम मानले.

डॉ. आंबेडकरांचे शैक्षणिक विचार

?. शिक्षणाचे उद्दिष्ट

मानसिक मुक्ती आंबेडकरांच्या मते शिक्षण हे केवळ साक्षरता नव्हे, तर मनाच्या विकासाचे साधन आहे.

सामाजिक परिवर्तन: त्यांनी शिक्षणाला समाजातील अन्याय, शोषण आणि जातीय दमनाविरुद्ध लढण्याचे साधन मानले.

?. सर्वांसाठी शिक्षण

दलित आणि मागासवर्गीयांसाठी शिक्षण: त्यांनी शिक्षणाला वंचित समाजाच्या उन्नतीसाठी अत्यावश्यक मानले.

समान संधी: शिक्षण हे सर्वांना समान संधी देणारे असावे, असे त्यांचे मत होते.

?. शिक्षणाचे स्वरूप

व्यावहारिक शिक्षण: आंबेडकरांनी शिक्षण केवळ पुस्तकापुरते मर्यादित न ठेवता जीवनाशी जोडलेले असावे, असे सांगितले.

वैज्ञानिक दृष्टिकोन: अंधश्रद्धा आणि अज्ञान दूर करण्यासाठी शिक्षणाने वैज्ञानिक विचारसरणी विकसित करावी.

?. शिक्षण आणि लोकशाही

लोकशाही टिकवण्यासाठी शिक्षण: आंबेडकरांच्या मते शिक्षणाशिवाय लोकशाही टिकू शकत नाही.

जागरूक नागरिक: शिक्षणामुळे नागरिकांना त्यांच्या अधिकारांची जाणीव होते आणि ते समाजातील अन्यायाविरुद्ध उभे राहतात.

महत्त्वाचे मुद्दे

विचार स्पष्टीकरण

मानसिक मुक्ती शिक्षण हे मनाच्या विकासाचे साधन आहे

सामाजिक परिवर्तन शिक्षणाने अन्याय व शोषणाविरुद्ध लढा देता येतो

समान संधी सर्वांना शिक्षणाची समान संधी मिळावी

वैज्ञानिक दृष्टिकोन अंधश्रद्धा दूर करण्यासाठी शिक्षण आवश्यक

लोकशाहीचे रक्षण शिक्षणाशिवाय लोकशाही टिकू शकत नाही

भारतीय समाजाचे महान विचारवंत, समाजसुधारक आणि शिक्षणप्रेमी होते. त्यांनी शिक्षणाला सामाजिक परिवर्तनाचे सर्वात प्रभावी साधन मानले.

त्यांच्या मते, शिक्षणामुळे व्यक्तीमध्ये आत्मविश्वास, स्वाभिमान आणि विवेकशीलता निर्माण होते.

आंबेडकरांचे प्रसिद्ध वचन आहे 'शिका, संघटित व्हा आणि संघर्ष करा.' या घोषवाक्यातून त्यांनी शिक्षणाचे महत्त्व स्पष्ट केले आहे. त्यांच्या मते, समाजातील मागासलेल्या आणि दलित घटकांनी शिक्षण घेतल्याशिवाय त्यांची प्रगती होऊ शकत नाही. शिक्षण हे केवळ ज्ञान मिळवण्याचे साधन नसून ते सामाजिक अन्यायाविरुद्ध लढण्याची ताकद देते.

आंबेडकरांनी शिक्षण सर्वांसाठी समान असावे, यावर भर दिला. जात, धर्म, लिंग किंवा आर्थिक स्थिती यांवर आधारित भेदभाव न करता प्रत्येकाला शिक्षणाची संधी मिळाली पाहिजे, असे त्यांचे मत होते. त्यांनी मुलींच्या शिक्षणालाही तितकेच महत्त्व दिले. त्यांच्या मते, स्त्री शिक्षित झाली तर संपूर्ण समाज प्रगत होतो.

ते व्यावसायिक आणि तांत्रिक शिक्षणाचेही समर्थक होते. त्यांनी केवळ पुस्तकाधारित शिक्षणाऐवजी व्यावहारिक ज्ञानावर भर दिला. त्यांच्या मते, शिक्षणाने व्यक्ती स्वावलंबी बनली पाहिजे आणि तिला रोजगाराच्या संधी उपलब्ध झाल्या पाहिजेत. शिक्षणामुळे व्यक्तीमध्ये नैतिक मूल्ये, शिस्त आणि सामाजिक जबाबदारीची जाणीव निर्माण होते, असे आंबेडकरांचे मत होते. त्यांनी शिक्षणाला समाजातील विषमता दूर करण्याचे प्रभावी साधन मानले.

शेवटी, डॉ. आंबेडकरांचे शैक्षणिक विचार आजही

अत्यंत प्रेरणादायी आणि मार्गदर्शक आहेत. त्यांच्या विचारांचे अनुसरण केल्यास समाजात समता, बंधुता आणि न्याय प्रस्थापित होऊ शकतो.

संघटित व्हा

एकट्या व्यक्तीपेक्षा संघटित समाज अधिक शक्तिशाली असतो. आपल्या हक्कांसाठी लोकांनी एकत्र येणे गरजेचे आहे.

संघर्ष करा

अन्यायाविरुद्ध आवाज उठवण्यासाठी संघर्ष आवश्यक आहे. हक्क मिळवण्यासाठी शांततामय पण ठाम लढा दिला पाहिजे.

हे घोषवाक्य आजही प्रत्येक व्यक्तीसाठी मार्गदर्शक आहे, कारण ते आत्मविकास, एकता आणि न्यायासाठी लढण्याची प्रेरणा देते.

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी भारतीय समाजात शिक्षणाचा प्रसार करण्यासाठी मोठे कार्य केले. त्यांनी शिक्षणाला सामाजिक समता आणि प्रगतीचे प्रभावी साधन मानले.

शिक्षणाचा प्रसार:

आंबेडकरांनी दलित आणि मागासवर्गीय समाजाला शिक्षण घेण्यासाठी प्रेरित केले. त्यांच्या मते, शिक्षणामुळेच समाजातील अन्याय आणि अज्ञान दूर होऊ शकते.

शैक्षणिक संस्था स्थापन:

त्यांनी People's Education Society ची स्थापना (१९४५) केली. या संस्थेमार्फत अनेक शाळा आणि महाविद्यालये सुरू करण्यात आली, जसे की Siddharth College.

उच्च शिक्षणाचे महत्त्व:

आंबेडकर स्वतः अत्यंत उच्च शिक्षित होते. त्यांनी Columbia University, London School of Economics येथे शिक्षण घेतले. त्यामुळे त्यांनी उच्च शिक्षणाचे महत्त्व समाजासमोर मांडले.

स्त्री शिक्षणावर भर:

त्यांनी महिलांच्या शिक्षणाला प्राधान्य दिले. त्यांच्या

मते, स्त्री शिक्षित झाल्यास संपूर्ण समाज प्रगत होतो.

समान शिक्षणाचा आग्रह:

जात, धर्म किंवा आर्थिक स्थिती न पाहता सर्वांना समान शिक्षण मिळावे, यासाठी त्यांनी संघर्ष केला.

व्यावसायिक आणि तांत्रिक शिक्षण:
आंबेडकरांनी केवळ सैद्धांतिक नव्हे तर व्यावहारिक आणि रोजगाराभिमुख शिक्षणावर भर दिला.

सामाजिक न्यायासाठी शिक्षण:
त्यांच्या दृष्टीने शिक्षण हे सामाजिक विषमता दूर करण्याचे सर्वात प्रभावी साधन होते.

आंबेडकरांचे शैक्षणिक विचार
डॉ. आंबेडकर यांच्या मते शिक्षण हे:
मक्तीचे साधन आहे
समतेचा पाया आहे
व्यक्तिमत्त्व विकासाचे माध्यम आहे
त्यांनी शिक्षण सर्वांसाठी समान असावे असे ठामपणे मांडले.

शिक्षणाचे महत्त्व
डॉ. आंबेडकर यांच्या दृष्टीने शिक्षणाचे फायदे:
व्यक्तीमध्ये स्वाभिमान निर्माण होतो
समाजातील अज्ञान आणि अंधश्रद्धा कमी होते
आर्थिक स्वावलंबन मिळते
लोकशाही मूल्ये मजबूत होतात
शिका, संघटित व्हा आणि संघर्ष करा
हा त्यांचा प्रसिद्ध संदेश तीन भागांमध्ये समजता?
आंबेडकरांचे शैक्षणिक योगदान
सर्वांसाठी मोफत व सक्तीचे शिक्षण
स्त्रिया व दलितांसाठी शिक्षणाचा प्रचार

स्थापना

उच्च शिक्षणासाठी प्रोत्साहन

?. आधुनिक काळातील उपयुक्तता

आजही आंबेडकरांचे विचार महत्त्वाचे आहेत:

सर्वांसाठी समावेशक शिक्षणाची गरज

सामाजिक न्यायासाठी शिक्षणाची भूमिका

आर्थिक आणि सामाजिक विषमता कमी

करण्यासाठी शिक्षण

निष्कर्ष

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे शैक्षणिक विचार
आजच्या समाजासाठी मार्गदर्शक आहेत. शिक्षणाद्वारे
समाजातील अन्याय दूर करून समानतेवर आधारित
समाज निर्माण करता येतो.

संदर्भ

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांची भाषणे व लेखन
भारतीय राज्यघटना
समाजसुधारकांवरील पुस्तके
आंबेडकरांचे शैक्षणिक योगदान
सर्वांसाठी मोफत व सक्तीचे शिक्षण
स्त्रिया व दलितांसाठी शिक्षणाचा प्रचार

श्री.सतिश वानखेडे
अभिनव अध्यापक महाविद्यालय,पुणे

महात्मा ज्योतिराव फुले यांची शैक्षणिक संकल्पना

सारांश

महात्मा ज्योतिराव फुले यांनी भारतीय समाजातील अज्ञान, जातिव्यवस्था आणि स्त्री-पुरुष असमानता दूर करण्यासाठी शिक्षणाला सर्वात प्रभावी साधन मानले. त्यांनी सर्वसमावेशक, समतावादी आणि व्यावहारिक शिक्षणाची संकल्पना मांडली. या संशोधनपत्रात त्यांच्या शैक्षणिक विचारांचे विश्लेषण, उद्दिष्टे आणि आजच्या काळातील महत्त्व यांचा आढावा घेतला आहे.

१. प्रस्तावना

१९व्या शतकात भारतीय समाजात शिक्षणाची अवस्था अत्यंत मर्यादित होती. शिक्षण फक्त उच्चवर्णीय आणि पुरुषांसाठीच उपलब्ध होते. अशा परिस्थितीत महात्मा ज्योतिराव फुले यांनी शिक्षणाचे लोकशाहीकरण करण्याचा प्रयत्न केला. त्यांनी शिक्षणाला सामाजिक परिवर्तनाचे माध्यम मानले.

महात्मा फुले यांचे शैक्षणिक विचार (Educational Philosophy)

सर्वांसाठी शिक्षण (Education for All)

फुले यांचा ठाम विश्वास होता की शिक्षण प्रत्येक व्यक्तीचा मूलभूत हक्क आहे. त्यांनी स्त्रिया, शूद्र आणि अतिशूद्र यांच्यासाठी शाळा सुरु केल्या.

- स्त्री शिक्षणावर भर (Focus on Women's Education)

सावित्रीबाई फुले यांच्या सहकार्याने त्यांनी भारतातील पहिली मुलीची शाळा सुरु केली. स्त्रियांचे शिक्षण समाज प्रगतीसाठी अत्यावश्यक आहे, असे त्यांनी मांडले.

- व्यावहारिक आणि उपयुक्त शिक्षण (Practical Education)

फुले यांच्या मते शिक्षण हे केवळ सैद्धांतिक नसून जीवनोपयोगी असावे. त्यांनी शेती, उद्योग आणि दैनंदिन जीवनाशी संबंधित ज्ञानावर भर दिला.

- समता आणि सामाजिक न्याय (Equality and Social Justice)

शिक्षणाद्वारे जातीय भेदभाव नष्ट करून सामाजिक समता निर्माण करण्याचे त्यांचे ध्येय होते.

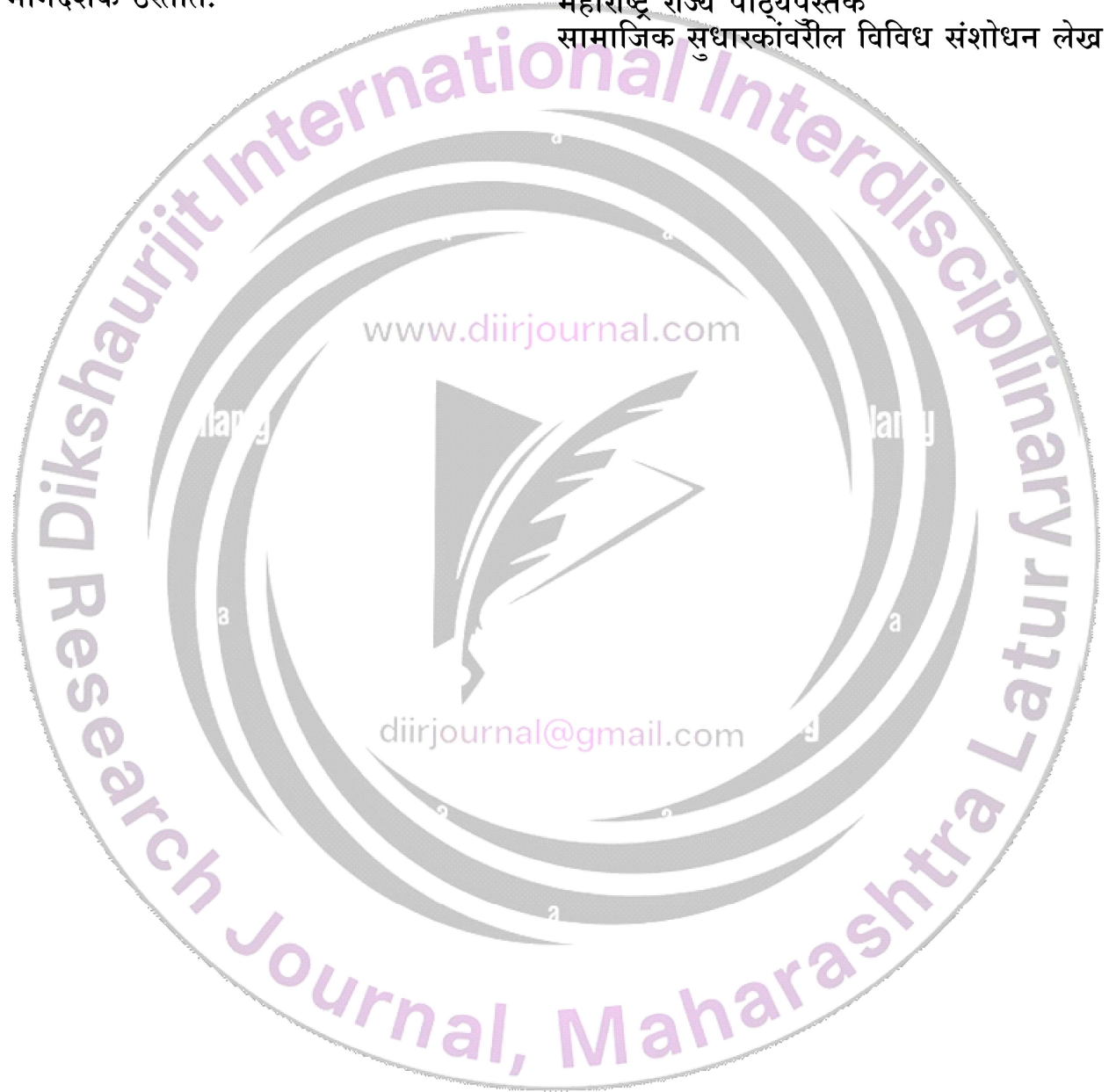
२. शैक्षणिक कार्य (Educational Contributions)

- मध्ये पण्यात पहिली मुलीची शाळा सुरु केली अस्पृश्यांसाठी शिक्षणाची दारे उघडली सत्यशोधक समाजाच्या माध्यमातून सामाजिक जागृती केली - संशोधन पद्धती

या संशोधनासाठी ऐतिहासिक आणि विश्लेषणात्मक पद्धतीचा वापर करण्यात आला आहे. विविध ग्रंथ, लेख आणि ऐतिहासिक दस्तऐवजांचा अभ्यास करून माहिती संकलित केली आहे.

महात्मा ज्योतिराव फुले यांची शैक्षणिक संकल्पना
- आजच्या काळातील महत्त्व
आजही शिक्षणातील असमानता, लिंगभेद आणि
सामाजिक विषमता अस्तित्वात आहे. फुले यांच्या
शैक्षणिक संकल्पना आधुनिक शिक्षणव्यवस्थेस
मार्गदर्शक ठरतात.

?. निष्कर्ष
महात्मा ज्योतिराव फुले यांची शैक्षणिक संकल्पना
ही समता, न्याय आणि मानवतावादावर आधारित
आहे. त्यांनी शिक्षणाला समाज परिवर्तनाचे प्रभावी
साधन बनवले. त्यांच्या विचारांचा आजच्या शिक्षण
प्रणालीवर मोठा प्रभाव आहे.
संदर्भ (फुले, ज्योतिराव -गलामगिरी
महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तके
सामाजिक सुधारकांवरील विविध संशोधन लेख

Dikshaurjit International Interdisciplinary Online Research Journal, Latur (DIIRJL)

Add.:Khadgaon Rd,Sambhaji Nagar,Near Smt.SushiladeviDeshmukh Senior College, LaturLatur, Maharashtra 413512, India.
Phone:9890408998, 8329647660Email ID: diirjournal@gmail.comWebsite:https://www.diirjournal.com

श्री.अमित काळे

कै.दादाराव कराड अध्यापक महाविद्यालय, तेलगाव

Relevance of Mahatma Jyotirao Phule's Educational Philosophy in Present Time

Abstract

Education plays a vital role in shaping an equitable and progressive society. Mahatma Jyotirao Phule emphasized inclusive, practical, and equality-based education in the 19th century. His ideas were revolutionary and aimed at eliminating social inequalities. This research paper examines the relevance of his educational philosophy in the present education system, highlighting its importance in addressing modern challenges such as inequality, gender discrimination, and access to education.

1. Introduction

In today's rapidly changing world, education systems are evolving to meet global standards. However, issues like unequal access, gender disparity, and social discrimination still persist. Mahatma Jyotirao Phule viewed education as a powerful tool for social transformation. His philosophy continues to inspire modern educational reforms.

2. Inclusive Education in Modern Society

One of Phule's core ideas was "education for all." In the present time, inclusive education ensures that students from all backgrounds—regardless of caste, class, gender, or disability—have equal access to learning opportunities. Government initiatives and global policies re-

flect this principle, making his vision highly relevant today.

3. Importance of Women's Education

Savitribai Phule, along with Phule, pioneered women's education in India. Today, women's education is directly linked to national development, economic growth, and social empowerment. Despite progress, gender inequality still exists, making their efforts and ideas highly significant.

4. Education for Social Equality

Social inequality remains a major issue in many parts of the world. Phule believed that education could break the barriers of caste and discrimination. In modern times, education promotes social justice, equal rights, and democratic values, aligning with his vision.

5. Skill-Based and Practical Education

Phule emphasized practical and life-oriented education rather than rote learning. Today's education systems are shifting towards skill development, vocational training, and employability, which reflects his forward-thinking approach.

6. Digital Education and Challenges

With the rise of digital learning, education has become more accessible. However, the digital divide continues to exclude marginalized communities. Phule's principle of equal access to education highlights the need to bridge this gap in the digital era.

7. Research Methodology

This study is based on analytical and descriptive research methods. It includes the review of historical texts, modern educational policies, and scholarly articles to understand the relevance of Phule's ideas in contemporary education.

8. Conclusion

Mahatma Jyotirao Phule educational philosophy remains highly relevant in the present time. His vision of inclusive, equal, and practical education continues to guide modern education systems. Implementing his ideas can help build a more just and educated society.

References-

Phule, Jyotirao – Gulamgiri “National Education Policy (NEP 2020)” Various research articles on social reform and education

Dikshaurjit International Interdisciplinary Online Research Journal, Latur (DIIRJL)

Add.:Khadgaon Rd,Sambhaji Nagar,Near Smt.SushiladeviDeshmukh Senior College, LaturLatur, Maharashtra 413512, India.

Phone:9890408998, 8329647660Email ID: diirjournal@gmail.comWebsite:https://www.diirjournal.com

श्रीमती.सुकन्या पांचाळ
भाई जगताप महाविद्यालय,मुंबई

सोशल मीडियाचा शिक्षणावर होणारा परिणामकारकतेचा अभ्यास

सारांश

आधुनिक युगात सोशल मीडिया हे शिक्षणाचे एक महत्वाचे साधन बनले आहे. यांसारख्या माध्यमांमुळे ज्ञान सहज उपलब्ध झाले आहे. परंतु त्याचबरोबर त्याचे काही नकारात्मक परिणामही दिसून येतात. या संशोधनपत्रात सोशल मीडियाचा शिक्षणावर होणारा सकारात्मक व नकारात्मक परिणाम अभ्यासला आहे.

?. प्रस्तावना

डिजिटल युगात सोशल मीडिया विद्यार्थ्यांच्या जीवनाचा अविभाज्य भाग झाला आहे. शिक्षणाच्या पद्धतीमध्ये मोठा बदल घडून आला असून ऑनलाइन शिक्षण, व्हिडिओ लेक्चर्स आणि डिजिटल साधनांचा वापर वाढला आहे.

डिजिटल युगात सोशल मीडिया हे मानवी जीवनाचा अविभाज्य भाग बनले आहे. इंटरनेट आणि स्मार्टफोनच्या वाढत्या वापरामुळे Facebook, Instagram, WhatsApp YouTube यांसारख्या प्लॅटफॉर्मचा वापर प्रचंड वाढला आहे. यामुळे संवाद, माहितीचा प्रसार आणि शिक्षणाच्या पद्धतीमध्ये मोठा बदल झाला आहे.

डिजिटल युगात सोशल मीडिया विद्यार्थ्यांसाठी एक प्रभावी शिक्षण साधन ठरले आहे. विद्यार्थ्यांना विविध विषयांवरील माहिती, व्हिडिओ लेक्चर्स,

ऑनलाइन कोर्सेस आणि ई-बुक्स सहज उपलब्ध होतात. सारख्या प्लॅटफॉर्मवरून विद्यार्थ्यांना अवघड विषय सोप्या पद्धतीने समजावून घेता येतात. तसेच त्यांच्या माध्यमातून शिक्षक-विद्यार्थी संवाद सुलभ झाला आहे.

तथापि, सोशल मीडियाचे काही नकारात्मक परिणामही आहेत. विद्यार्थ्यांचे लक्ष अभ्यासापासून विचलित होणे, वेळेचा अपव्यय आणि चुकीची माहिती (misinformation) यांसारख्या समस्या वाढल्या आहेत. आणि वर जास्त वेळ घालवल्यामुळे विद्यार्थ्यांच्या अभ्यासावर परिणाम होऊ शकतो. यामुळे डिजिटल युगात सोशल मीडियाचा संतुलित आणि योग्य वापर अत्यंत आवश्यक आहे. योग्य मार्गदर्शन आणि जागरूकतेद्वारे सोशल मीडिया शिक्षणासाठी एक प्रभावी साधन बनू शकते.

?. सोशल मीडियाचे शिक्षणातील सकारात्मक परिणाम

- ज्ञानाचा सहज प्रवेश
विद्यार्थ्यांना कोणत्याही विषयाची माहिती काही सेकंदांत मिळू शकते. शैक्षणिक व्हिडिओ, ब्लॉग्स आणि ऑनलाइन कोर्सेसमुळे शिक्षण सुलभ झाले आहे.

- संवाद आणि सहकार्य

WhatsApp आणि Facebook द्वारे विद्यार्थी

Dikshaurjit International Interdisciplinary Online Research Journal, Latur (DIIRJL)

Add.:Khadgaon Rd,Sambhaji Nagar,Near Smt.SushiladeviDeshmukh Senior College, LaturLatur, Maharashtra 413512, India.

Phone:9890408998, 8329647660Email ID: diirjournal@gmail.comWebsite:https://www.diirjournal.com

श्री.सोपानराव कांबळे

कै.रुक्मीनबाई अध्यापक विद्यालय,अंबाजोई

मानसिक ताणतणावाचे निराकरण: एक अभ्यास

सारांश

आधुनिक जीवनशैलीमुळे मानसिक ताणतणाव हा सर्वसामान्य समस्यांपैकी एक बनला आहे. कामाचा ताण, स्पर्धा, आर्थिक अडचणी आणि वैयक्तिक समस्या यांमुळे ताण वाढतो. या संशोधनपत्रात मानसिक ताणतणावाची कारणे, परिणाम आणि त्याच्या निराकरणाच्या उपायांचा अभ्यास करण्यात आला आहे.

- प्रस्तावना

आजच्या वेगवान जीवनात मानसिक आरोग्य हा महत्वाचा मुद्दा बनला आहे. ताणतणावामुळे व्यक्तीच्या शारीरिक आणि मानसिक आरोग्यावर विपरीत परिणाम होतो. त्यामुळे ताणतणावाचे योग्य व्यवस्थापन आवश्यक आहे.

मानसिक ताणतणाव म्हणजे मनावर येणारा दडपण किंवा ताण होय, जो व्यक्तीच्या भावनिक, मानसिक आणि शारीरिक आरोग्यावर परिणाम करतो. आजच्या वेगवान आणि स्पर्धात्मक जीवनात हा एक सामान्य पण गंभीर प्रश्न बनला आहे.

मानसिक ताणतणाव म्हणजे एखाद्या परिस्थितीमुळे निर्माण होणारी चिंता, भीती किंवा अस्वस्थता. जेव्हा व्यक्तीच्या अपेक्षा आणि वास्तव यामध्ये अंतर निर्माण होते, तेव्हा ताण निर्माण होतो.

कामाचा ताण -जास्त काम, वेळेची मर्यादा शैक्षणिक दबाव -परीक्षा, स्पर्धा आर्थिक समस्या -पैशांशी संबंधित अडचणी कौटुंबिक समस्या - वाद, नातेसंबंधातील तणाव सामाजिक दबाव - समाजातील अपेक्षा मानसिक ताणतणाव हा जीवनाचा एक भाग आहे, परंतु त्याचे योग्य व्यवस्थापन केल्यास आपण निरोगी आणि आनंदी जीवन जगू शकतो. जागरूकता आणि योग्य उपाययोजना यामुळे ताणतणावावर नियंत्रण मिळवणे शक्य आहे.

- मानसिक ताणतणावाची कारणे

- कामाचा ताण

अतिरिक्त काम, वेळेची मर्यादा आणि जबाबदाऱ्या यामुळे ताण निर्माण होतो.

-शैक्षणिक दबाव

विद्यार्थ्यांमध्ये परीक्षांचा ताण, स्पर्धा आणि अपेक्षा यामुळे तणाव वाढतो.

- वैयक्तिक समस्या

कौटुंबिक वाद, आर्थिक अडचणी आणि सामाजिक दबाव ही ताणाची कारणे आहेत.

?. मानसिक ताणतणावाचे परिणाम

- शारीरिक परिणाम

डोकेदुखी, थकवा, झोप न लागणे इत्यादी समस्या निर्माण होतात.

- मानसिक परिणाम

चिंता, नैराश्य, अस्वस्थता यांसारखे परिणाम दिसून येतात.

- मानसिक ताणतणावाचे निराकरण
- योग आणि ध्यान
केल्याने मन शांत होते आणि ताण कमी
होतो.

- वेळेचे व्यवस्थापन
योग्य नियोजन आणि वेळेचे व्यवस्थापन
केल्यास कामाचा ताण कमी होतो.

- सकारात्मक विचार
सकारात्मक दृष्टिकोन ठेवणे आणि नकारात्मक
विचार टाळणे महत्वाचे आहे.

- शारीरिक व्यायाम
नियमित व्यायाम केल्याने मानसिक आरोग्य
सुधारते.

?? समुपदेशन
तज्ञांच्या मार्गदर्शनाने ताणतणावावर मात करता
येते.

-. संशोधन पद्धती
या संशोधनासाठी सर्वेक्षण आणि
विश्लेषणात्मक पद्धतीचा वापर करण्यात आला
आहे. विविध वयोगटातील लोकांकडून माहिती
गोळा करून त्याचे विश्लेषण करण्यात आले.

?. आजच्या काळातील महत्त्व
आजच्या धावपळीच्या जीवनात मानसिक
ताणतणाव वाढत आहे. त्यामुळे त्याचे
निराकरण करण्यासाठी योग्य उपाययोजना
करणे अत्यंत आवश्यक आहे.

?. निष्कर्ष

मानसिक ताणतणाव ही गंभीर समस्या आहे,
परंतु योग्य उपाययोजनांनी त्यावर नियंत्रण
मिळवता येते. योग, ध्यान, सकारात्मक विचार
आणि वेळेचे व्यवस्थापन यामुळे ताणतणाव
कमी होतो आणि जीवन अधिक आनंदी बनते.

संदर्भ

मानसिक आरोग्यावरील संशोधन लेख
ज्त्र अहवाल
विविध मानसशास्त्रीय अभ्यास

Dikshaurjit International Interdisciplinary Online Research Journal, Latur (DIIRJL)

Add.:Khadgaon Rd,Sambhaji Nagar,Near Smt.SushiladeviDeshmukh Senior College, LaturLatur, Maharashtra 413512, India.
Phone:9890408998, 8329647660Email ID: diirjournal@gmail.comWebsite:https://www.diirjournal.com

श्रीमती मंजुषा तीवारी
येडेश्वरी अध्यापक महाविद्यालय, वैराग

वनांच्या शाखा/प्रकारांचा अभ्यास

१. प्रस्तावना

वन हे पृथ्वीवरील सर्वात महत्वाचे नैसर्गिक संसाधन आहे. वनांमुळे पर्यावरण संतुलन राखले जाते, पर्जन्यवृष्टीवर परिणाम होतो आणि जैवविविधतेचे संरक्षण होते. भारतासारख्या देशात वने केवळ पर्यावरणीयच नव्हे तर आर्थिक आणि सामाजिक दृष्ट्याही अत्यंत महत्वाची आहेत.

वनांचे विविध प्रकार (शाखा) हवामान, पर्जन्यमान, भौगोलिक स्थिती आणि मातीच्या प्रकारानुसार आढळतात. या संशोधन पेपरमध्ये वनांच्या प्रमुख प्रकारांचा सविस्तर अभ्यास करण्यात आला आहे.

२. संशोधनाची उद्दिष्टे

वनांचे विविध प्रकार समजून घेणे
प्रत्येक प्रकाराची वैशिष्ट्ये जाणून घेणे
वनांचे पर्यावरणातील महत्त्व स्पष्ट करणे
मानव जीवनावर होणारा परिणाम अभ्यासणे
वनसंवर्धनाचे महत्त्व समजून घेणे

३. संशोधन पद्धती

हा अभ्यास वर्णनात्मक आणि विश्लेषणात्मक स्वरूपाचा आहे. यासाठी शालेय व महाविद्यालयीन पुस्तके, पर्यावरण विषयक लेख, आणि शासकीय अहवालांचा आधार घेण्यात आला आहे.

४. वनांचा अर्थ

वन म्हणजे मोठ्या प्रमाणात झाडे, वनस्पती, प्राणी आणि सूक्ष्मजीव असलेला नैसर्गिक परिसर. वन हे नैसर्गिक परिसंस्थेचा महत्वाचा भाग आहे.

५. वनांचे प्रमुख प्रकार

वनांचे मुख्य प्रकार खालीलप्रमाणे आहेत:

५.१ उष्णकटिबंधीय सदाहरित वने

वैशिष्ट्ये:

वर्षभर भरपूर पर्जन्यवृष्टी

घनदाट वने

झाडे सदाहरित असतात

सूर्यप्रकाश जमिनीपर्यंत कमी पोहोचतो

उदाहरणे:

पश्चिम घाटातील वने

ईशान्य भारतातील वने

५.२ उष्णकटिबंधीय पानझडी वने

वैशिष्ट्ये:

पावसाळ्यात हिरवीगार, उन्हाळ्यात पाने गळतात

भारतात सर्वाधिक आढळणारी वने

लाकूड व इंधनासाठी उपयुक्त

उदाहरणे:

मध्य भारतातील वने

महाराष्ट्रातील काही भाग

५.३ वाळवंटी वने

वैशिष्ट्ये:

कमी पर्जन्य

काटेरी झुडपे व झाडे

पाणी साठवण क्षमता जास्त

उदाहरणे:

राजस्थान वाळवंट परिसर

५.४ पर्वतीय वने

वैशिष्ट्ये:

उंच पर्वतांवर आढळतात

तापमान कमी

शंकूधारी झाडे

उदाहरणे:

हिमालयीन प्रदेश

५.५ मॅन्ग्रोव्ह वने

वैशिष्ट्ये:

समुद्रकिनारी व दलदलीच्या भागात

खारट पाण्यात वाढणारी झाडे

नैसर्गिक आपत्तीपासून संरक्षण

उदाहरणे:

सुंदरबन (पश्चिम बंगाल)

६. वनांचे पर्यावरणातील महत्त्व

ऑक्सिजन निर्मिती

कार्बन डायऑक्साइड शोषण

हवामान संतुलन राखणे

पर्जन्यवृष्टी वाढवणे

मृदा धूप रोखणे

जैवविविधतेचे संरक्षण

७. मानव जीवनातील महत्त्व

लाकूड, औषधी वनस्पती, फळे यांचा स्रोत

रोजगार निर्मिती

ग्रामीण अर्थव्यवस्थेला आधार

पर्यटन विकास

८. वनतोड व त्याचे परिणाम

परिणाम:

हवामान बदल

तापमान वाढ

पूर व दुष्काळ

जैवविविधतेचा नाश

मातीची धूप

९. वनसंवर्धन उपाय

वृक्षारोपण मोहिमा

जंगलतोडीवर नियंत्रण

वन कायद्यांची अंमलबजावणी

जनजागृती

सामाजिक वनीकरण

१०. भारतातील वनस्थिती

भारतामध्ये विविध प्रकारची वने आढळतात. हिमालयीन प्रदेश, पश्चिम घाट, ईशान्य भारत आणि किनारपट्टी भागात वेगवेगळ्या प्रकारची वने आहेत. भारत सरकार वनसंवर्धनासाठी विविध योजना राबवत आहे.

११. निष्कर्ष

वनांचे विविध प्रकार पर्यावरण व मानव जीवनासाठी अत्यंत महत्त्वाचे आहेत. प्रत्येक प्रकारचे वन विशिष्ट हवामान व भौगोलिक परिस्थितीनुसार तयार होते. वनसंवर्धन ही आजच्या काळाची गरज आहे. मानवाने जर वने नष्ट केली तर पर्यावरणीय संतुलन धोक्यात येईल. त्यामुळे वनांचे संरक्षण व संवर्धन करणे अत्यावश्यक आहे.

१२. संदर्भ

शालेय पर्यावरण विज्ञान पुस्तके

क्व्कड्ड भूगोल पाठ्यपुस्तके

पर्यावरण अभ्यास लेख

अॅटलस, ग्लोब आणि डिजिटल साधनांचा वापर
करणे

प्रत्यक्ष कृती वापरणे

शिक्षकांचे मार्गदर्शन वाढवणे

८. निष्कर्ष

नकाशा वाचन हे भूगोल विषयातील एक मूलभूत कौशल्य आहे. विद्यार्थ्यांना येण्या अडचणी ओळखून त्यावर योग्य उपाययोजना केल्यास त्यांची समज आणि आत्मविश्वास वाढू शकतो. त्यामुळे नकाशा वाचन अधिक सुलभ आणि प्रभावी होईल.

९. संदर्भ

शालेय भूगोल पाठ्यपुस्तके

अॅटलस

शैक्षणिक लेख आणि संशोधन

Dikshaurjit International Interdisciplinary Online Research Journal, Latur (DIIRJL)

Address :Khadgaon Rd, Sambhaji Nagar, Near,Smt. SushiladeviDeshmukh Senior College, LaturLatur, Maharashtra 413512, India.Phone 9890408998, 8329647660 Email ID : diirjournal@gmail.comWebsite : <https://www.diirjournal.com>

Dikshaurjit International Interdisciplinary Online Research Journal, Latur (DIIRJL)

Add.:Khadgaon Rd,Sambhaji Nagar,Near Smt.SushiladeviDeshmukh Senior College, LaturLatur, Maharashtra 413512, India.

Phone:9890408998, 8329647660Email ID: diirjournal@gmail.comWebsite:https://www.diirjournal.com

श्री. मोहन राठोड

आदित्य अध्यापक महाविद्यालय, लातूर

प्रेमचंद की कहानियों में ग्रामीण जीवन

१. प्रस्तावना

मुंशी प्रेमचंद हिंदी साहित्य के महान कथाकार हैं, जिन्हें उपन्यास सम्राट कहा जाता है। उनकी रचनाओं में भारतीय समाज का यथार्थ चित्रण मिलता है। विशेष रूप से उनकी कहानियों में ग्रामीण जीवन का सजीव और मार्मिक वर्णन किया गया है। उन्होंने किसानों, मजदूरों, गरीबों और शोषित वर्ग के जीवन को अत्यंत संवेदनशीलता के साथ प्रस्तुत किया है।

२. उद्देश्य

प्रेमचंद की कहानियों में ग्रामीण जीवन का अध्ययन करना

ग्रामीण समाज की समस्याओं और परिस्थितियों को समझना

प्रेमचंद के यथार्थवाद का विश्लेषण करना

३. अनुसंधान पद्धति

इस शोध में निम्नलिखित पद्धतियों का उपयोग किया गया है:

साहित्यिक विश्लेषण

संदर्भ ग्रंथों का अध्ययन

चयनित कहानियों का विश्लेषण

४. प्रेमचंद का साहित्यिक परिचय

५. प्रेमचंद की कहानियों में ग्रामीण जीवन का चित्रण

५.१ गरीबी और आर्थिक शोषण

प्रेमचंद की कहानियों में किसानों की दयनीय स्थिति का चित्रण मिलता है। कफन में घिसू और माधव की गरीबी और असहायता को दर्शाया गया है।

५.२ सामाजिक विषमता

ग्रामीण समाज में जाति-प्रथा, ऊँच-नीच और भेदभाव को स्पष्ट रूप से दिखाया गया है। उनकी कहानियाँ सामाजिक असमानता को उजागर करती हैं।

५.३ किसानों का जीवन संघर्ष

पूस की रात में हल्कू नामक किसान की कठिनाइयों और ठंड से जूझते जीवन का चित्रण है।

५.४ अंधविश्वास और अशिक्षा

गांवों में फैले अंधविश्वास और शिक्षा की कमी को प्रेमचंद ने अपनी कहानियों में दिखाया है।

५.५ मानवीय संवेदनाएँ

उनकी कहानियाँ केवल समस्याएँ ही नहीं दिखाती, बल्कि मानवीय रिश्तों, कसूर और संवेदनाओं को भी उजागर करती हैं।

६. प्रेमचंद का यथार्थवाद

मुंशी प्रेमचंद ने अपने साहित्य में यथार्थवाद को अपनाया। उन्होंने जीवन की सच्चाइयों को बिना किसी अलंकरण के प्रस्तुत किया, जिससे पाठक समाज की वास्तविक स्थिति को समझ सकें।

७. निष्कर्ष

प्रेमचंद की कहानियाँ भारतीय ग्रामीण जीवन का सजीव दस्तावेज हैं। उन्होंने समाज के कमजोर वर्गों की समस्याओं को उजागर कर सामाजिक जागरूकता बढ़ाने का कार्य किया। उनका साहित्य आज भी प्रासंगिक है और ग्रामीण जीवन को समझने में सहायक है।

८. संदर्भ

प्रेमचंद की प्रमुख कहानियाँ हिंदी साहित्य के आलोचनात्मक ग्रंथ शैक्षणिक लेख

